

Szabadság és szeretet

Az új Európa megszületésének kontextusában

A cím az ember — és Isten — életének két alapvalóságát, a lét gyökerét és beteljesedését jelzi. Ha Isten abszolút szabadságáról beszélünk, akkor elsősorban mindenhatóságára gondolunk. „Ki az, aki neked ellenállhat?” „Ki olyan, mint Isten?” Senki és semmi nem akadályozhatja meg őt abban, hogy megvalósítsa szándékait, sem külső erő, sem belső gyöngegség vagy kuszaság. — Az ember: Isten képmása. A szabadság utáni vágy mélyen hozzátartozik lényegéhez. A szabad — pszichológiai és társadalmi értelemben egyaránt szabad — ember jut el embervoltának teljességéhez, személyiségének igazi kifejlődéséhez.

Istenről azonban azt is mondjuk, hogy ő a szeretet, s ilyenkor részben Isten belső életére, a három isteni személy szeretetben egybefűződött egységére gondolunk, részben arra a szeretetre, amellyel minket megteremtett és megváltott. — Ami az embert illeti, ott a szeretettel kapcsolatban is inkább csak vágyról, törekvésről beszélhetünk. Csak a szeretet légkörében lehet egészségesen felnőni, fejlett, tehát harmonikus és boldog személyiséget kialakítani.

Mind a szabadság, mind a szeretet utáni vágyunk mindig töredékes marad: mindkét érték csak célként lebeg előttünk, folytonos veszélyeknek vannak kitéve, elérésük érdekében folytonos erőfeszítésekre kényszerülünk, folytonos megtérésre s újrakezdesre.

A teológia a kinyilatkoztatást értelmezve alaptételként szögezi le, hogy a két valóság elválaszthatatlan egymástól: Isten tökéletes szabadsága szeretetében, a Szentháromságban áll fenn (existiert), szeretete viszont — s az avval járó elkötelezettség, odaadás nem szünteti meg szuverén, föltétlen, abszolút szabadságát. (Azon aztán törhetik a fejüket a teológusok, hogy megmagyarázzák: Istenben hogyan fér meg együtt a kettő. Hiszen ő egyidejűleg egészen odaadott és elkötelezett, a Szentháromságban éppen úgy, mint a teremtett világban, ugyanakkor pedig tökéletesen és szuverénül szabad.)

Mélyen egybetartozik a kettő az ember életében is. Hiszen a szeretetet nem lehet rákényszeríteni senkire, erre csak szabad lény képes. Ez a tény sodorta sajátos dilemmába az embert teremtő Istent is. Hiszen azért alkotta az embert, hogy szeretetének részesévé tegye. Ehhez azonban szabadnak kellett alkotnia, nemcsak amolyan látszat-szabadsággal, hanem valóságosan: annyira valóságosan, hogy hatalmában álljon még az is, hogy nemet mondjon a neki felkínált szeretetre, s ezzel elzárja az élethez és boldogsághoz vezető egyetlen útját. Miért nem alkalmaz Isten kényszerzubbonyt, miért nem kényszerít bennünket drasztikusabban arra, hogy jók legyünk? Miért nem tesz úgy, mint a rakoncátlan, hisztériázó kisgyerek anyja, aki a kicsit minden sivalkódása ellenére megragadja és beleteszi, mondjuk az ágyba vagy a fürdőkádba.

Az újkorban a szabadság sajátos módon túlértékelődött és ezáltal el is torzult. Ma már látjuk: a szabadság nem a végső érték, önmagában még kevés a boldogsághoz. Nem elég csupán valamitől vagy akár mindentől megszabadulnunk. Az „azt csinálók, amit akarok” anarchikus vagy kamaszos elve ön- és közveszélyes: az ember személyiségének kibontakozását nem a mindentől-mindenkitől függetlenedő autonómiában éri el, hanem úgy, hogy szeretetben odaadja életét másoknak. Az emberi szabadság is csak a szeretetben válhat teljessé. Szabadság és szeretet isteni szintézise tehát az em-

ber boldoggá és teljessé válásának — teológiai szakkifejezést használva — megváltásának — egyedül lehetséges útja.

Félő, hogy az előbbi gondolatmeneteket folytatva elvesznénk az általánosságokban, a szépen hangzó, de végül is semmitmondó absztrakciókban vagy éppen jámbor szövegekben. Ezt azonban semmiképpen sem engedhetjük meg magunknak, éppen ma, amikor a szabadság lázában él Közép- és Kelet-Európa, köztük hazánk is. Szabadság és szeretet szintézisét tehát a mai — egészen sajátos — történelmi helyzet kontextusában kell megvizsgálnunk.

A szabadság ma elsősorban a politikai szabadságot jelenti ebben a térségben, a demokratikus, jogrendre épülő társadalmat, amely intézményesen biztosítja az egyének szabadságát. Történelmi léptékekkel mérve meglepően gyorsan születnek újjá ezek a független nemzetállamok. A külső, politikai struktúrák kicserélődése azonban sokkal gyorsabban és könnyebben sikerülhet, mint a valódi, belső szabadság megteremtése.

Egy ilyen átalakulás részeként szeretném megmutatni a szabadság felé vezető út feladatait és nehézségeit. Ezen az úton elindulva most fedezzük fel, hogy a szabadság kultúrája valóban csak a szeretet kultúrájában valósulhat meg. A szabadság kultúráját Közép- és Kelet-Európa országai megtanulhatják Nyugat-Európától. A szeretet kultúráját azonban közösen kellene fölfedeznünk és kialakítanunk, legalábbis egyéni életünkben, de — amennyire lehetséges — a minket körülvevő társadalmakban is. S ebben a közép- és kelet-európai országok új lendületet adhatnak Nyugat-Európának. Szeretnék ezért tanúságot tenni arról, hogy szabadság és szeretet szintézise csak Istentben van meg tökéletesen, s mi mindnyájan csak az ő szeretetéből és szabadságából részesedve juthatunk egyre közelebb ahhoz, hogy szabadon és teljesen élhessünk a szeretetben.

Az elnyomás következményei

Manapság az egyik legtöbbször emlegetett szó országainkban a rendszerváltás. De egyre inkább látnunk kell, hogy lélek-váltás nélkül nincs rendszerváltás, s hogy köszívünket meleg, eleven, érző hús-szívre kicserélni bizony nem is megy olyan könnyen, saját erőnkől talán sohasem.

Az elnyomás korszaka összezárta az embereket, tompította a különbségeket, megakadályozta a szabad véleménynyilvánítást. Ugyanakkor az emberek megteltek agresszivitással, türelmetlenséggel, kielégületlen, de gyakran irreális, tehát kielégíthetetlen vágyakkal.

Az országban meg kell teremteni a szabadságot, a demokráciát, az emberi jogok érvényesülését biztosító társadalmi intézményeket — s az egyházak prófétai szerepet kell, hogy vállaljanak ezeknek az új társadalmi struktúráknak kialakításában is. Még fontosabb azonban, hogy szerepet kapjon az emberek nevelésében: az evangelizációt a II. Vatikáni zsinat elképzelése szerint szükség esetén meg kell előznie a preevangelizációnak, az ember humánus, igazra, szépre, jóra való rávezetésének.

Erre a nevelésre minden felnövő — talán hozzátehetném — minden élő embernek folytonosan szüksége van. Különösen jelentős azonban egy olyan társadalomban, amelyben a fiatal nemzedékek neveletlenül nőttek fel, sőt módszeresen irtották belőlük az eszmények iránti lelkesedést, az idealizmust. Olyan társadalomban, amely most — az Európához való felzárkózás, a Nyugathoz csatlakozás, a szabadpiac és a privatizáció bevezetésével azt a profitra törő, kíméletlen versenyszellemet, az anyagiak megszerzésére összpontosító mentalitást akarja bevezetni, amely — egyebek között — a nyugati társadalmak szekularizációjához vezetett. Az ideológiai alapon meghirdetett materializmusból a gyakorlati materializmusba való átmenet komoly próbára teszi a

kereszténységet: a materialista ideológia ellen elég volt érvekre, meggondolásokra, az igazságra hivatkozni. A szekularizáltan materialista életvitel azonban valóban bátor alternatív életformát, a keresztény hitről szóló élő tanúságtételt kíván meg.

Hangsúlyoznunk kell: miközben az egyház részt vállal a nemzet nevelésének feladatában, nem a hatalom megszerzésének szándéka vezeti. Az egyház prófétai szerepe két mozzanatban lényegesen eltér minden demokrácia ellenzéki pártjaitól. Először is pontosan ebben: az egyház független kritikai fórumként lép fel, de sohasem avval a szándékkal, hogy magához ragadja a hatalmat. Mindig megmarad a hatalmon kívül — Isten országát a lelkekben építi fel, nem a földi hatalom és politika eszközeivel. Ehhez szorosan kapcsolódik az, hogy pártfogásába veszi a szegényeket. Kiáll minden társadalom és minden kor szegényei mellett, legyenek azok akár munkanélküliek, akár a létminimum alatt vergődő nyugdíjasok, akár nemzetiségi kisebbségek, akár emberségükben megrokkant alkoholisták vagy drogosok — a sort hosszan lehetne folytatni. Lép-ten-nyomon tapasztalnunk kell, hogy éppen a sikerre törekvő, a teljesítményt jutalmazó versenyszellem nem tud mit kezdeni a szegényekkel. Szívesen ráhagyja őket az egyházra, némileg gúnyos megvetéssel, naiv idealistának bélyegezve a szeretet, részvét, együttérzés eszményeit.

A nehézségek között meg kell említenünk egy másikat is. A fent említett, leegyszerűsítve „nyugati” vagy „kapitalista” mentalitásnak nevezett életforma igen szigorú szabályozó rendszerekre épül: pontos, megbízható, hatékony teljesítményt, szorgalmas munkát, az értékért adott azonos ellenértéket, a szabályok megtartását kívánja meg. A totalitárius diktatúrákban szükségszerűen kiépült a korrupció, a kivételezés. Sokszor éppen a törvényhozók maguk azok, akik a törvényeket semmibe veszik. Sokkal kevesebbre van lehetőség a diktatúra börtönvilágában, ugyanakkor viszont szinte minden előfordulhat. A törvénynek, a jognak és az igazságnak nincsenek biztos garanciái, kicsiben és nagyban elszaporodhat tehát a bűnözés, az egoizmus. Folytonossá válik az elégedetlenség, az irigység, a másik ellen forduló indulat. Közben az uralkodó hangulat az önsajnálát: mindenki a társadalmi igazságtalanság áldozatának érzi magát, az is aki a legsúlyosabb jogtalanságokat követi el.

A szubjektív egoizmustól a tárgyilagossáig

Az emberi személy individuumként épül fel: önmagát tekinti a világ közepének. Igényli az őt körülvevő szeretetet, enélkül nem fejlődhet harmonikusan. A reá irányuló szeretet azonban még kevés: nem mozdítja ki igazán egocentrikus szemléletéből. Az ember belső világa akkor alakul át, ha már nem csupán őt szeretik, hanem ő is szeretni kezd. Ekkor következik be a kopernikuszi fordulat az életében: önmaga helyett a másik lesz világa középpontjává.

Fontos előiskolája azonban a szeretetnek a saját szubjektív világunkon túl a tárgyi, külső valóságnak s vele a többi embernek, a közösségnek — s mindezen keresztül az igazságnak a fölfedezése. Az embernek meg kell tanulnia tárgyilagosan látni önmagát: ne csupán saját szeszélyeihez mérje a világot, alkalmazkodjék másokhoz és tisztelje őket, jogaikat, életterületüket; fogadja el a mértéket és a rendet, tegye magáévá a világ alapvető értékeit. Ne tartsa magát többre másoknál: kerülje a fölösleges dicsekvést és a túlzott önsajnálatot, ismerje be hibáit és tévedéseit és igyekezzék korrigálni azokat. Az igazságot csak a külvilágon, a tárgyi valóságon, és a közösségen, a többi emberen keresztül ismerhetjük meg.

„Az igazság szabadabb tesz titeket”: azáltal válhat szabadabbá az ember, hogy megismeri a világ törvényszerűségeit, játékszabályait, tudomásul veszi őket, és alkalmazkodik hozzájuk. (Persze mindig úgy, hogy hozzámérí őket az igazsághoz, a végső értékek-

hez — kiszűri tehát a hamis törvényeket a valódiak közül, tudja elfogadni az utóbbiakat s elutasítani az előbbieket. A görög világban gyönyörű példája ennek a felelős, szuverén döntésnek, hősies bátorságnak Antigoné, az Újszövetség világában az „inkább kell engedelmeskedni Istennek, mint a császárnak” jézusi elve.

Az objektivitáshoz tartozik a pontosság és a megbízhatóság is, nemcsak a valóság megismerésében, érzékelésében, hanem a várható teljesítményben, az eredményben is.

Az igazságos ember tárgyilagos ítéleteiben a valósághoz igazodik, nem pedig szubjektív előítéleteihez. Képes arra, hogy önmaga érzelmeitől, vágyaitól, emlékeitől elszakadva mérje fel a valóságot, közelítsen más emberekhez. Nem individualista vagy anarchista, igazodik a szabályokhoz és törvényekhez. De ismeri a valódi értékek világát, s az értékek helyes hierarchiáján keresztül ellenőrzi a szabályok és törvények igaz voltát, erkölcsi helyességét. A bekötött szemű Justitia lehet a jelképe, aki részrehajlás nélkül ítél, függetlenül minden egyéni szemponttól.

A mai magyar társadalomban hosszú utat kell még megtenni ahhoz, hogy ezt a valósághű, igazságra törekvő magatartást megközelítsük. Hogy valóban az értékek, a közösség, a nemzet érdeke, az egyetemes emberiség szempontjai legyenek a döntőek, nem pedig egyeseknek vagy kis érdekcsoportoknak az egyéni érdekei alapján szülessenek döntések. Hogy mindenkinek a pontos munkájára, megbízható teljesítményére lehessen számítani. Mindezt az igazságosság alapján: mindenki kapja meg azt, ami őt joggal megilleti, de el is lehessen várni tőle azt, hogy a közösség, az emberi együttélés alapszabályait elfogadva éljen, s tudja nyújtani a tőle elvárható teljesítményt.

Hogy mennyi rossz beidegződést kell levetköznünk, hogy az elnyomás évtizedei alatt mennyi olyan lefojtott indulat gyűlt fel a társadalomban, amely most időzített bombaként robban, hogy mennyire ismeretlen sokak számára a valódi szabadság, arra csupán egyetlen példát szeretnék említeni: a véleménynyilvánítás és a sajtó szabadságát.

Nem kétséges, hogy a sajtó szabadsága elengedhetetlenül hozzátartozik a demokráciához. Az elmúlt két-három esztendő története megmutatta, hogy az egyre szabadabb és kritikusabb hangvételű sajtó mennyire jelentősen hozzásegítette a magyar társadalmat a valódi demokrácia megteremtéséhez. Mégis, ma azt kell tapasztalnunk, hogy sokan félreértik a társadalomnak és az embernek ezt az alapvető jogát, és a korlátlan anarchiával azonosítják. A vélemények szabad kinyilvánítása a szabadság kultúrájában meghatározott játékszabályok között folyik úgy, hogy a másik embert ne sértse alapvető személyi jogaiban, s ne váljék a közjónak, a társadalomnak a kárára sem. Különben rombolja, nem pedig építi a szabadságot.

A durvaság, az erőszak, a pornó szóban és képen előtötte a magyar írott és elektronikus sajtót. A cél nyilvánvaló: a könnyen megszerezhető kereskedelmi haszon. Ugyanígy váltak általánossá a személyeskedő, pletykaszintű, a másiknak becsületébe gázoló vádaskodások, gyanúsítgatások, rágalmozások is. A szabadság korszaka köszöntött ránk — de a szabadságnak is megvan a maga kultúrája. Egyre többen sürgetik egy új, demokratikus sajtótörvény megalkotását a fejlett nyugat-európai országok mintájára — de akadnak ellenzői is, akik szabadságuk korlátozását látnák bármilyen törvényes szabályozásban.

A tárgyilagosságtól az elköteleződésig

A nyugat-európai társadalmak, vagy más terminológiával a kapitalista-liberális gazdaságok lényegében a fenti alapelvekre épültek fel, s hozzá kell tennünk: ténylegesen képesek voltak arra, hogy ezekben az országokban gazdasági jólétet teremtsenek. Napjaink jóléti társadalmi azonban gyorsan meggyőznek arról, hogy az ember igazi kibontakozásához, teljességéhez, boldogságához hiányzik valami alapvető ezekben a társadalmakban.

Hasonló következtetésre juthatunk az egyének életében. A század elején az emberi szabadságot abszolutizálták: az autonóm, mindentől és mindenkitől független embert tartották az igazi, fejlett személyiségnek. Ismét hozzátehetjük: e szemléletnek igaza van annyiban, hogy az emberi személyiség kibontakozásához elengedhetetlen az önfegyelem, a belső függetlenség, a valósághoz igazodó értékrendre alapozott élet. Az elmúlt évtizedek azonban meggyőzték az antropológusokat arról, hogy egy ember még nem ember a szó teljes értelmében, hogy az emberi boldogsághoz nem elég a szabadság. Hogy az ember csak akkor jut el a szabadság legmagasabb fokára, ha képes elszakadni önmagától is — ezt pedig csak az odaadásban érheti el: hogy a szabadság beteljesülése a szeretet.

Az egyén életében ez akkor valósulhat meg, ha valaki szabadon elkötelezi magát másoknak: akár egy nagy cél szolgálatában (legyen az a hazája, az emberiség java vagy akár az igazság szenvedélyes kutatása), akár más emberek szolgálatában (legyen az egy család, vagy tágabb értelemben és önzetlenebbül az emberek szolgálata). Erre az odaadásra azonban csak az képes, aki elég szabad, elég fegyelmezett. Aki annyira ura önmagának, annyira kezében tartja önmagát, hogy képes odaadni is. Megfordítva is mondhatjuk: addig csupán előkészületi állapotban van még szabadsága, amíg nem jut el a tényleges odaadásig. Ehhez pedig nem elég a jó szándék, az elhatározás, még a véglegesnek szánt döntés sem. Magának az odaadásnak kell teljessé válnia életünk folyamatában.

Megoldatlan azonban a másik kérdés: hogyan valósulhat meg a szeretet a társadalom, a nemzetek, az emberiség életében? Hiszen nyilvánvaló: ahogyan a szabadság sem csupán az egyes ember egyéni privilégiuma és ajándéka, hanem az egyetemes emberi kultúra, tehát mindennemű közösség értéke és célja, úgy a szeretet sem maradhat meg a magánélet szférájában, hanem az egész emberiséget, az emberi kultúrát is át kell járnia. Véleményem szerint e tekintetben a szabad, demokratikus nyugat-európai országok sem jutottak előre. A szabadság kultúráját több-kevesebb sikerrel megvalósították ugyan — arra azonban kísérlet sem igen történt, hogy továbbfejlessék a szeretet kultúráját. Ennek az eredménye az, hogy egyrészt maga a szabadság is újra meg újra veszélybe kerül, másrészt, hogy a megvalósított s társadalmi méretekben is biztosított szabadság sem tudja igazán boldoggá tenni az embereket.

A marxista diktatúra alól felszabaduló országoknak meg kell tanulniuk a szabadság kultúráját, ha tényleg európai módon kívánnak Európához tartozni. De éppen az elnyomatás éveiben megszületett vagy megőrződött nálunk valami a szeretet kultúrájából: a bajba jutott vagy közösen szenvedő emberek összetartása, szolidaritása, együttérzése, egymáson segíteni akarása. Végzetes hiba volna, ha most a szabadság korszakában veszendőbe mennének ezek az értékek, ahelyett, hogy igazi helyüket és jelentőségüket megtalálnánk.

Nemcsak a mi sorsunk fordul rajta, sikerül-e megteremtünk a szabadság és szeretet e szintézisét mind egyéni, mind társadalmi, mind nemzetközi téren. Hibáinkból és eredményeinkből, olykor gyötrelmes, olykor felemelő tapasztalatainkból tanulhatnak azok is, akik régóta élnek már a szabadság kultúrájában. Annyira beleszoktak, hogy már észre sem veszik, hogy ez a kultúra bármennyire értékes, mégis elégtelen önmagában: csak a szeretet kultúrájában válhat teljessé. Nekünk meg kell tanulnunk a szabadság kultúráját, de közben meg is kell őriznünk s továbbfejlesztünk a szeretetet. S gyötrelmes tanulási folyamatunk által talán megtaníthatjuk a szeretet kultúrájára azokat az országokat, amelyek a szabadság kultúráját ugyan megteremtették, továbbjutniuk azonban nem sikerült.

Az emberiség történelme során mindig az előző nemzedékek romjaira építkezett. A századvég emberének — legalábbis Európában — Auschwitz és a Gulag szigetcsoport tragikus tapasztalataira és tanulságaira alapozva kell felépítenie a szabadság és a szeretet szintézisét: a szabadságra épülő szeretet, a szeretetben kiteljesülő szabadság kultúráját.